

Domagoj Tomas

(Odjel za kulturologiju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

STAROKATOLIČKI POKRET U HABJANOVcima IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

UDK 281(497.5 Habjanovci)(091)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 30. 3. 2016.

Rad obuhvaća analizu geneze, razvoja i slabljenja starokatoličkog pokreta na području župe Brođanci između dvaju svjetskih ratova. To se u prvom redu odnosi na mjesto Habjanovce, filijalu župe Brođanci, gdje je starokatolicizam uhvatio dublje korijene. Niz sporova između brođanačkog župnika Antuna Milfajta i starokatoličkih aktivista uključivao je pitanja korištenja habjanovačke filijalne katoličke crkve za starokatolička bogoslužja i ostale obrede, lokacije i uređenja starokatoličkog groblja te vjerskih prijelaza iz Katoličke crkve u Hrvatsku starokatoličku crkvu, o čemu svjedoči bogata arhivska građa koju je župnik Milfajt sačuvao u arhivu župe Brođanci. Građa obuhvaća službene dopise, statističke podatke, privatnu korespondenciju i novinske članke, pretežno iz lokalnog tiska. Rekonstrukcija odnosa i sukoba između starokatolika i katolika u Habjanovcima nakon 1936., odnosno odlaska župnika Milfajta iz Brođanaca, nešto je teža, no sukobi su svoju kulminaciju doživjeli tijekom 20-ih godina, dok su 30-ih jenjavali, a pred Drugi svjetski rat gotovo potpuno iščeznuli.

Ključne riječi: starokatolici, Habjanovci, Antun Milfajt, Katolička crkva, Brođanci

Starokatolici su kršćani odvojeni od Katoličke crkve, koji se ne smatraju dijelom protestantske tradicije. Početci starokatolicizma sežu u 1724., nakon što se skupina katolika u nizozemskom Utrechtu, na čelu s trima biskupima, odvojila od Rima. Neovisno o njima, krajem 19. st., od Katoličke crkve odvojila se i manja skupina njemačkih katolika, nakon što su odbacili dogmu o papinoj nezabludivosti i primatu, proglašenu na Prvom vatikanskom koncilu 1870. Druge srodne skupine u Švicarskoj i Austriji, također nezadovoljne Rimom iz raznih razloga, nisu uspjele privući ni jednoga katoličkog biskupa pa

su apostolsku tradiciju potražile u nešto starijoj Utrechtskoj crkvi.¹ One su se 1889. udružile i stvorile Utrechtsku uniju, formuliravši zajedničku doktrinarnu izjavu. U Sjedinjenim Američkim Državama skupina poljskih katolika također se odvojila od Rima te kasnije prihvatila nauk Utrechtske unije.²

Najvažnija točka razlikovanja starokatolika od katolika odnosila se na prvenstvo rimskoga biskupa, dok su ostale bitne razlike bile u bogoslužju na narodnom jeziku, mogućnosti ženidbe za svećenike, uvjerenju da se Crkva ne zasniva na sv. Petru kao stijeni, već se gradi na živoj stijeni, živom uskrsnom Isusu Kristu. Ne prihvaćaju ni katoličko tumačenje *Filioque*,³ već naučavaju da Duh Sveti proizlazi od Oca, preko Sina, a Božji namjesnik na zemlji ne može biti rimski biskup, nego Duh Sveti. Prihvaćaju i učenje o Blaženoj Djevici Mariji, ali odbacuju dogmu o Bezgrješnom začeću.⁴

Nakon održavanja Prvoga vatikanskog koncila uslijedili su pokušaji širenja starokatolicizma, a pojedine se skupine u svrhu starokatoličkih agitacija i borbe protiv Katoličke crkve nisu suzdržavale ni od korištenja falsificiranoga Strossmayerova govora, kao sredstva za napad na dogmu o papinoj nezablude, na što je reagirao Wilhelm Emmanuel von Ketteler.⁵

Pojava starokatolika u Habjanovcima i priroda spora s katoličkom župom u Brođancima

Reformni pokret dijela nižega katoličkog klera („žuti pokret“)⁶ u Hrvatskoj nastao je uslijed nezadovoljstva tadašnjim ustrojstvom katoličke crkvene organizacije i položajem određenog dijela svećenstva. Vremenski okvir njegova intenzivnijeg djelovanja može se smjestiti u rane godine postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje: Kraljevine SHS), dok se prostorna

¹ Utrechtska crkva, crkvena zajednica u Utrechtu (Nizozemska), odvojena od Rima nakon što je katolička manjina u protestantskoj Nizozemskoj dobila 1592. apostolskoga vikara sa sjedištem u Utrechtu. Prihvaćanjem jansenizma u 18. st., Utrechtski biskupi posve su prekinuli s Rimom, ali su sačuvali apostolsku sukcesiju. S njom se ujedinila u 19. st. nastala Starokatolička crkva, a 1889. obje su crkve stupile u Utrechtsku uniju. Od vjerskih doktrina prihvaćaju samo one ustanovljene do kraja prvoga tisućljeća.

² Daniel Patafta, *Reformni pokret i Hrvatska starokatolička crkva 1919. – 1929.*, doktorski rad (Zagreb, 2016), 161.

³ *Filioque* (hrv. „i Sina“), dio kršćanskog vjerovanja poznatog kao Nicejsko-carigradsko vjerovanje, u obliku kako se izgovara u Katoličkoj crkvi.

⁴ Patafta, *Reformni pokret i Hrvatska starokatolička crkva*, 172-173.

⁵ Wilhelm Emmanuel von Ketteler (1811. – 1877.), njemački biskup u Mainzu. Najznačajniji preteča velike socijalne enciklike *Rerum novarum* pape Lava XIII., poznat i kao „radnički biskup“. V. Tomo Vereš, „Ketteler o Strossmayeru“, *Crkva u svijetu* 18/4 (1983), 374-376.

⁶ „Žuti pokret“ je izvorno pejorativan naziv za reformni pokret dijela nižega katoličkog klera u Hrvatskoj, iz kojega će se kasnije razviti HSC.

raspršenost svodi uglavnom na Zagreb u ranijoj fazi, te Koprivnicu u kasnijoj fazi djelovanja. On će se kasnije pokazati početkom nastanka Hrvatske starokatoličke crkve (dalje: HSC), koja je formalno zakonski priznata od strane Ministarstva vjera Kraljevine SHS 18. prosinca 1923., dok je njezinim prvim biskupom imenovan Marko Kalogjera⁷ 1924.⁸

Na području župe Brođanci, koja će se kasnije naći u sastavu Apostolske administrature za sjevernu Slavoniju i Baranju⁹ (dalje: AASSB), starokatolici se javljaju već 1923., što je vidljivo i iz pisma koje je osječki odvjetnik Kamilo Firingier¹⁰ 1. listopada 1923. uputio župniku Antunu Milfajtu¹¹ u Brođance. U tom se pismu govori o sporu župnika s kotarskim poglavarom u Valpovu,¹² koji je očito inzistirao na tome da se i starokatolici mogu služiti katoličkim

⁷ Marko Kalogjera (1877. – 1956.), katolički svećenik 1900. – 1924., prvi biskup HSC-a (1924. – 1956.).

⁸ Više o genezi HSC-a vidi u radovima Zlatka Matijeveća: „Reformni pokret dijela nižega katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (1919–1924. god.)“, *Povijesni prilozi* 8 (1989), 1-90 i „Otpali ili odbačeni anđeli?“, *Hrvatska revija* (dalje: HR) 2 (2001), 64-73.

⁹ Apostolska administratura (lat. *Administratura apostolica*), u Katoličkoj crkvi, posebna uprava nad biskupijom ili nad određenim dijelom biskupije. Uspostavlja se u izvanrednim prilikama, najčešće u slučaju biskupove spriječenosti da obavlja pastirsku dužnost ili njegove smrti, i u određenim crkvenopravnim te državopravnim, nacionalnim i političkim okolnostima, kada još nisu stečeni uvjeti za osnutak samostalne biskupije. U ime Svetoga Oca administraturom upravlja apostolski administrator (lat. *administrator apostolicus*), koji može imati prava rezidencijalnoga biskupa. Imenuje ga papa i njemu je odgovoran, a ovlasti mu se određuju prigodom imenovanja. Postavlja se na određeno ili neodređeno vrijeme i u svakome trenutku može biti opozvan, dok se njegov crkvenopravni položaj pobliže utvrđuje prigodom imenovanja. Prema: *Opći religijski leksikon – A-Ž*, ur. Adalbert Rebić (Zagreb, 2002), 47; <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=88> (posljednji pristup: 23. ožujka 2016.); <http://istrapedia.hr/hrv/474/pazinska-apostolska-administratura/istra-a-z/> (posljednji pristup: 23. ožujka 2016.). Apostolska administratura za sjevernu Slavoniju i Baranju pod upravom đakovačkoga biskupa Antuna Akšamovića kao apostolskog administratora nastala je 1923., a obuhvatila je prostor četiriju dekanata koji su se do tada nalazili u sastavu Pečuške biskupije (Valpovački, Donjomiholjački, Dardański i Branjinvrški dekanat) i brojali 29 župa, uključujući i Brođance. Više: Domagoj Tomas, *Apostolska administratura za sjevernu Slavoniju i Baranju u kontekstu crkveno-državnih odnosa*, doktorski rad (Zagreb, 2016), 49-74.

¹⁰ Kamilo Firingier (1893. – 1984.), odvjetnik, arhivist i športski djelatnik. Doktorirao pravo 1921., odvjetnik u Osijeku 1922. – 1946. Od 1947. imenovan upraviteljem ispostave zagrebačkog Državnog arhiva u Osijeku, a 1956. njegovom je zaslugom utemeljen Historijski arhiv u Osijeku, čiji je ravnatelj bio do umirovljenja 1977.

¹¹ Antun Milfajt (1885. – 1963.), zaređen za svećenika 1910. u Pečuhu, župnik u Brođancima (1918. – 1936.), župni upravitelj i župnik u Podravskim Podgajcima (1936. – 1949.; 1949. – 1961.). Arhiv župe Brođanci (dalje: AŽB), Župa Brođanci se spominje od 1670. god.; *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, ur. Krunoslav Draganović (Sarajevo, 1939), 96.

¹² Kotarska oblast (srp. *sresko načelstvo*) Valpovo osnovana je 1920., a do tada je to područje pripadalo osječkom kotaru. Vršitelj poslova opće uprave kotara (srp. *načelstva*) bio je kotarski poglavar (srp. *sreski načelnik*), kojeg je birao ministar unutarnjih poslova. Kotarska oblast bila je neposredni vršitelj poslova opće uprave na području svoje teritorijalne

zvonima na području župe Brođanci. Pritom se poziva na svoj razgovor sa Stjepanom Barićem:¹³ „Govorio sam sa [Stjepanom] Barićem o bezobraznim upitima, koje Vam je bio uputio sreski poglavar, gdje Vas pita po kojem zakonu je zabranjeno starokatolicima služiti se katoličkim zvonima, pa mi je rekao, neka mu pošaljem ovakove spise, jer on ne vjeruje, da ima takvih činovnika, kad to bude vidio svojim očima, da će odmah načiniti red.“ Naposlijetku, Firinger dodaje da će s problemom upoznati i Antona Korošca,¹⁴ ukoliko već Barićeva intervencija ne urodi plodom.¹⁵

To su bila samo uvodna događanja u velike sporove koje je župnik Milfajt kasnije imao sa starokatolicima, prvenstveno na području filijale Habjanovci. Inače, Milfajt je mnogo vremena posvećivao ispunjavanju župne spomenice u kojoj je bilježio sve relevantne događaje s područja župe, ali i šireg područja slavonske Podravine. Tako je u župnom arhivu revno prikupljao i posebno izdvojio obilatu građu o svome sporu sa starokatolicima, a ona uključuje njegovu korespondenciju, odnosno izvornike i prijepise dopisa koje je upućivao na razne adrese ili ih primao s raznih adresa te izrezane novinske članke i isječke članaka koji su se ticali njegova spora sa starokatolicima. Vremenski raspon najvišega intenziteta toga spora moguće je smjestiti između 1924. i 1928., kao što i sam Milfajt naknadno utvrđuje u svome dopisu od 19. kolovoza 1940., upućenom katoličkom župnom uredu u Brođancima.¹⁶

Spor je uključivao čitav niz otvorenih pitanja koja su se ticala uporabe zvona s filijalne katoličke crkve u Habjanovcima, ukapanja starokatolika na katoličkom groblju, upravljanja crkvenom imovinom i uporabe katoličke crkve za potrebe starokatoličkih obreda i liturgijskih slavlja te vjerskih prijelaza s katoličke na starokatoličku vjeru i obrnuto. Zainteresirane strane pritom su bile katolički župni ured Brođanci i starokatolički župni ured Habjanovci, a spor je moderirala država, odnosno njezini organi lokalne samouprave, u ovom slučaju pretežno Kraljevska kotarska oblast Valpovo, te u pojedinim okolnostima Općinsko poglavarstvo u Bizovcu i Kraljevska županijska oblast Osijek, a u krajnjem slučaju i Ministarstvo vjera. Iz dokumentacije koja se nalazi u arhivu

nadležnosti kao prvostupnijski organ, a na čelu kotara nalazio se poglavar kao predstavnik središnje vlasti u kotaru.

¹³ Stjepan Barić (1889. – 1945.), predsjednik Hrvatske pučke stranke (dalje: HPS) 1920. – 1945., ministar socijalne politike u vladi Antona Korošca 1928. – 1929.

¹⁴ Anton Korošec (1872. – 1940.), slovenski katolički svećenik i političar. Predsjednik Jugoslavenskog kluba u bečkom parlamentu 1917., predsjednik Narodnog vijeća Države SHS 1918., potpredsjednik vlade Kraljevine SHS 1918. i 1924., ministar unutarnjih poslova 1924. i 1927., predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije 1928. – 1929.

¹⁵ AŽB, Pismo Kamila Firingera župniku Antunu Milfajtu (1. listopada 1923.)

¹⁶ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 153/1940 (19. kolovoza 1940.); u to je vrijeme dužnost župnika u Brođancima obnašao Ivan Ivančić (1936. – 1943.), koji je naslijedio Milfajta. Prema: AŽB, Župa Brođanci se spominje od 1670. god.

župe Brođanci (dalje: AŽB), vidljivo je i sudjelovanje pojedinih odvjetnika koji su zastupali interese katoličke strane (Kamilo Firinger, Matija Belić).¹⁷ Također, tiskani mediji, uglavnom lokalni, prenosili su izvještaje očevidaca i sudionika zbivanja, dajući jednostranu sliku pojedinih događaja, koja bi išla u prilog jednoj ili drugoj strani, ovisno o političkim interesima vlasnika tih tiskanih medija.

Godine 1924. uslijedile su aktivnije starokatoličke agitacije na području župe Brođanci. Tako je 3. listopada 1924. Milfajt uputio Kraljevskoj kotarskoj oblasti Valpovo¹⁸ dopis u kojem kao starokatoličkog agitatora spominje Valpovčanina Stjepana Vidušića,¹⁹ bivšega katoličkog svećenika. Ondje sljedećim riječima opisuje Vidušićeve agitacije: „Obilazi ovuda i agitira za svoju sektu, na račun kat. crkve. Dođe u selo (u ovom slučaju u Habjanovce, 2-3 puta i u Martince 1 put), okružen svojim štabom od nekoliko ljudi, koji već desetak godina ni u kakvu crkvu išli nisu, dade bubnjem sazvati skupštinu, i onda uzme propovijedati, tj. psovati papu i biskupe.“ Milfajt nadalje upozorava na sadržaj propovijedi koju je Vidušić održao na otvorenom, nedaleko od filijalne crkve u Habjanovcima te naposljetku od države moli zaštitu katoličkog posjeda, s obzirom na najavu novoga okupljanja starokatolika, prilikom kojega je najavljen pokušaj uzurpacije katoličke imovine, odnosno provale u filijalnu crkvu, gdje bi se održao obred, te korištenja zvona. Milfajt pritom ističe i osobnu spremnost obrane katoličke imovine: „Ja sam pak tamo u Habjanovcima rekao, da ću oltar svoj braniti makar i krvlju, i samo preko mene mrtva mogu u našu crkvu. Isto vrijedi i za zvona.“²⁰

Milfajt se ponovno, upozoravajući na nove okolnosti, obratio na istu adresu već 5. listopada 1924. jer su u međuvremenu, dan ranije, starokatolici u Habjanovcima dva puta zvonili, unatoč zvonarovim upozorenjima. U dopisu su istaknuta njihova imena: „Zvonili su Julijan Bošnjak i Adam Rešetar. U crkvu će, vele, u nedjelju.“ O istome problemu Milfajt je opsežnim dopisom obavijestio i duhovnu oblast u Đakovu, dajući pritom i mali kronološki pregled prethodnih pokušaja starokatoličkih agitacija na prostoru Valpovačkog

¹⁷ Matija Belić (1885. – 1969.), pravnik, prevoditelj kanonskog prava Katoličke crkve, doktorirao u Zagrebu 1913. Radio kao odvjetnik u Đakovu i Zagrebu. Aktivno uključen u Hrvatski katolički pokret, zajedno sa suprugom Paulom Belić-Marošević, spisateljicom i sestrom Dragana i Marije Marošević, bliskih suradnika bl. Ivana Merza.

¹⁸ Radi se o prvom Milfajtovom dopisu koji se nalazi u u nizu dopisa upućenih Kraljevskoj kotarskoj oblasti Valpovo.

¹⁹ Stjepan Vidušić, nekadašnji katolički svećenik, kapelan u Koprivnici kod župnika Stjepana Zagorca, aktivan u reformnom pokretu od 1920. Starokatolički župnik u Karlovcu od 1924., odlukom Sinodalnog vijeća Hrvatske starokatoličke crkve iz 1925. razriješen svećeničke službe i svih dotadašnjih funkcija. Prema: Matijević, „Otpali ili odbačeni anđeli?“, 64-73; *Starokatolik*, god. 1, br. 5, 30. svibnja 1925., 3.

²⁰ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 243/1924 (3. listopada 1924.)

dekanata, gdje ističe Satnicu²¹ i Ladimirevce.²² Kao poticatelja tih aktivnosti na području Habjanovaca označava Antuna Bošnjaka, koji je bio u kontaktu s Vidušićem i organizirao njegov dolazak u selo. Milfajt spominje i neuspjeh starokatoličkih agitacija u Martincima.²³ Agitacije su, prema njegovim riječima, provodili Vinko Maričić²⁴ i Matija Kaluđer, a o njihovu sadržaju navodi: „Čime agitiraju? Prvo time, da je to ista vjera, samo što će oni hrvatski pojati. Drugo, oni će se zadovoljiti manjom plaćom, nego rimski popovi, i štolarine ne će ubirati. Niti ja ne ubirem štolarine već valjda dvije godine, a glede lukna sam im već x puta rekao, neka se obrate na preč. naslov, pa da se u miru nagodimo, ali oni toga ne će, pošto su već toliko uzbunjeni neprestanim slušanjem, da je seljak bog, da je u centru svijeta, i da sve mora onako biti, kako si oni to zamisle. Konačno je razlogom i preveliko bogatstvo katoličkih biskupa, specijalno đakovačkoga, koji raspolaže bajoslovnim brojem jutara zemlje.“²⁵

Posebno je u kontekstu tadašnjih političkih okolnosti zanimljiv Milfajtov zaključak o uzrocima relativnog uspjeha starokatoličkih agitacija na području Habjanovaca: „To vele oni, ali ja velim da je uzrok drugi, dublji. Ja poznam ovaj kraj, a osobito Habjanovčane. Seljak iz ovoga kraja znade samo dva čuvstva, ili robovati ili tiranizirati: ili je rob, ako se nađe sa jačim, ili je tiran, ako je pred njime slabiji, sredine ne pozna. Oni bi htjeli, da im bude župnik, ako ne niži, a ono dakako ne viši od nekoga birova²⁶ ili čordaša,²⁷ jer župnik je njihov „sluga“, i kao takov mora da ugađa njihovim voljicama i željicama, pa ako zažele, da svoje cokule o njega brišu, i na to mora pristati, jer oni su svijet, Radić dicit.²⁸ A na to kad svećenik ne može pristati, a žuti – barem za sada na to pristaju.“²⁹ Naposljetku, kao pripomoć, traži da mu se za nedjelju pošalje „jednog govornika jačega kalibra“, kako bi utjecao na sprječavanje širenja starokatolicizma, a izrijeком predlaže Matiju Pavića.³⁰

²¹ Satnica, naselje u današnjoj općini Petrijevcu.

²² Ladimirevci, naselje u sastavu grada Valpova.

²³ Čepinski Martinci, naselje u današnjoj općini Čepin.

²⁴ Vinko Maričić, krčmar u Habjanovcima. Prema: AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 247/1924 (7. listopada 1924.)

²⁵ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 247/1924 (7. listopada 1924.)

²⁶ Birov (mađ. *bíró* – „sudac“), seoski sudac ili starješina.

²⁷ Čordaš (mađ. *csordás* – „govedar“), čuvar goveda.

²⁸ „Radić kaže” (lat.); odnosi se na Stjepana Radića.

²⁹ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 247/1924 (7. listopada 1924.); u Milfajtovim se riječima može iščitati kulminacija sukoba između Radićeve Hrvatske republikanske seljačke stranke i političkog katolicizma, utjelovljenog u HPS-u. Sukob je dobio dodatnu dimenziju upravo osnivanjem HSC-a, jer je Radić iskazivao određene simpatije prema nastanku nacionalne crkve.

³⁰ Matija Pavić (1859. – 1929.), zaređen za svećenika 1882., povjesničar, veliki prepozit, generalni vikar i kanonik Đakovačke biskupije.

Spor oko korištenja zvona u habjanovačkoj katoličkoj crkvi dobio je svoj sudski epilog, a o svemu je izvještavao osječki *Hrvatski list* (dalje: *HL*).³¹ Naime, župnik Milfajt podnio je tužbu Kraljevskom kotarskom sudu u Osijeku protiv nekolicine seljaka zbog ometanja posjeda. Sud je 14. listopada donio odluku da se usmena rasprava i saslušanje svjedoka određuje za 27. listopada 1924. godine.³² U konačnici, kraljevski sudbeni vijećnik Zdenko Novak presudio je da su Julije Bošnjak i Adam Rešetar smetali filijalnu crkvu u Habjanovcima, zvoneći 5. listopada 1924. Stoga su Bošnjak i Rešetar bili „dužni kaniti se svakog daljnjeg makar i sličnog smetanja posjeda tužiteljice na spomenutoj crkvi pod pretnjom globe od 3000 Din. ili zatvora od 30 dana za svakoga, te tužitelju naknaditi parbeni, sudbeno na 384 Din. određeni trošak u roku od 8 dana pod pretnjom ovrhe“.³³

„Pitanje groblja“, odnosno mogućeg ukapanja starokatolika na prostoru katoličkog groblja, sljedeće je otvoreno pitanje za čije se rješavanje zauzeo Milfajt, upoznavajući lokalnu vlast s problemom. Tako u dopisu Općinskom poglavarstvu u Bizovcu 15. listopada 1924. navodi potrebu „da se ili posebno groblje ili poseban dio za pripadnike nove vjere ogradi (kao n. pr. u Martincima), pošto se ni na koji način ne mogu sahranjivati pripadnici druge konfesije među pripadnike kat. vjere“, te dodaje: „Ja ću naime svaki ovakav slučaj zapriječiti, pa da ne dođe do većega zla, molim naslov, da smjesta ureduje.“³⁴ Međutim, Općinsko poglavarstvo oglušilo se na Milfajtov zahtjev, držeći da je preuranjen i da za tim još uvijek nema potrebe, zato što službeno još uvijek nije bilo starokatolika u Habjanovcima.³⁵

Usljed takvih okolnosti, Milfajt se odlučio ponovno obratiti duhovnoj oblasti u Đakovu, poprilično nezadovoljan učinkom svoga prethodnoga dopisa. U novom dopisu ističe okolnosti pod kojima su u više navrata dolazile skupine Habjanovčana, predvođene starokatoličkim svećenikom Grgurom Čengićem,³⁶ kako bi zatražili istupanje iz Katoličke crkve. Također, traži odgovore na niz konkretnih pitanja do kojih su dovele specifične okolnosti poput prisilnog dovođenja žena na istupanje iz katoličke vjere ili krštenja djeteta čiji je otac najavio istup, navodeći sljedeće: „U selu se strašno terorizira i sili pučanstvo na otpad. Žene formalno dovlače na odjavu.“ Milfajt situaciju vidi

³¹ *Hrvatski list*, dnevni list koji je izlazio u Osijeku 1920. – 1945., u početku kao glasilo Hrvatske zajednice. Vidi: Marina Vinaj, „Građa za bibliografiju osječkih novina“, *Knjižničarstvo* 7/1-2 (2003), 7-35.

³² AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 227/1924 (14. listopada 1924.)

³³ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 227/1924 (27. listopada 1924.)

³⁴ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 253/1924 (15. listopada 1924.)

³⁵ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 3105/1924 (15. listopada 1924.)

³⁶ Grgur Čengić, starokatolički župnik u Habjanovcima.

prilično ozbiljnom i pomalo dramatičnom, što se može iščitati iz njegovih riječi: „Glavno je sada pitanje posjeda crkve. Ako dobiju od koje oblasti pravo na crkvu, propast će cijelo selo, a ako ga ne dobiju, održat ćemo se. Ja sam sa svoje strane učinio sve, što sam mogao, pa molim naslov da takodjer sa svoje strane učini sve, što može. Osjećam, da će se u Habjanovcima odlučiti sudbina cijeloga kraja.“ Naposljetku, navodi da je do tada istup zatražilo 289 osoba.³⁷

Kontakti župnika Milfajta i biskupa Akšamovića

U međuvremenu, problematika starokatoličkih agitacija na području župe Brođanci podignuta je na višu razinu, što je vidljivo iz okružnice koju je đakovački biskup Antun Akšamović uputio 27. listopada 1924. Ona se zapravo sastoji od Korošćeva dopisa Odjeljenju za prosvjetu i vjere Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju. Ondje Korošec ističe potrebu da se stane na put „nedopuštenom nagonjenju, mamljenju i nagovaranju pojedinaca ili čitavih skupina na istup iz koje od usvojenih vjera ili na prelaz iz jedne u drugu“, te da se preispita mogućnost starokatoličkih bogoslužja na prostorima gdje nema zakonitih pripadnika njihove vjere, jer „pripadnikom izvjesne vjere pravno se može smatrati samo onaj, tko je ili rođen u njoj ili je poslije u nju zakonitim putem preveden ili prešao“.³⁸

U vezi s Milfajtovim konkretnim pitanjima upućenima u Đakovo, Akšamović odgovara o načinu postupanja u slučajevima povratka otpadnika na katoličku vjeru, dajući pritom župniku priličnu slobodu u određivanju njihove pokore: „Glavno je, da se dotični poslije primitka ispovijedi i pričesti. Ostala djela pokornička neka ne budu prevelika, u svakom konkretnom slučaju neka odluči Vaša pastoralna uvidjavnost.“³⁹ Iz Milfajtova dopisa Kraljevskoj kotarskoj oblasti u Valpovu vidi se da je tada bilo pojedinačnih povratnika u katoličku vjeru.⁴⁰

Kotarski poglavar iz Valpova svojim je dopisom Milfajtu ponovno otvorio neriješeno „pitanje groblja“. Naime, na molbu Joze Bošnjaka⁴¹ tražio je njegovo očitovanje o mogućnosti organiziranja prostora za pokapanje staro-

³⁷ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 254/1924 (15. listopada 1924.); u nastavku Milfajt donosi poimenični popis osoba koje su odlučile istupiti iz katoličke vjere i prijeći na starokatoličku. U konačnici se radilo o ukupno 377 osoba u Habjanovcima i 25 osoba u Čepinskim Martincima, od čega su neki opozvali svoje istupe, posebice u Čepinskim Martincima.

³⁸ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 1262/1924 (27. listopada 1924.)

³⁹ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 295/1924 (10. studenoga 1924.)

⁴⁰ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 299/1924 (10. studenoga 1924.)

⁴¹ Jozo Bošnjak, predsjednik starokatoličkog župnog vijeća u Habjanovcima. Prema: AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 302/1924 (13. studenoga 1924.)

katolika. Milfajt je još jednom odrješito zauzeo stav da se pripadnici dviju konfesija ne mogu sahranjivati na istome groblju, pa tako ni starokatolici na katoličkom.⁴² Uslijedila je odluka kotarskog poglavara, kojom se određuje očevid na licu mjesta 13. prosinca 1924., a o istom su obaviještene sve zainteresirane strane.⁴³ Akšamović je savjetovao Milfajta da se po tom pitanju drži uputa iz naputka za provedbu interkonfesionalnog zakona, koji mu je poslao.⁴⁴ Prema dopisu kotarskog poglavarstva župnom uredu u Brođancima od 14. prosinca 1924.,⁴⁵ može se zaključiti da je donesena odluka o potrebi uređenja privremenog prostora za pokapanje starokatolika na dijelu katoličkog groblja koji se ne koristi, sve do uređenja zasebnog starokatoličkog groblja. Milfajt tako iznosi sljedeći prijedlog: „Do uređenja pitanja groblja može se st.-katolicima dati jedan dio na onom praznom prostoru, što ostaje uz ogradu. Početak neka bude iz lijevog kuta. Prostor ne mora biti širi od jednog reda, pošto je to samo provizorno riješenje, jer se ovoliki broj inovjeraca ne može staviti pod zaštitu §. 3. zakona od 17. I. 1906.,⁴⁶ te si svakako moraju osnovati svoje groblje. Koliki mora biti taj dio za jedan red grobova, može eventualno i sam naslov odrediti te dati ograničiti.“⁴⁷

Koliko je situacija na području župe Brođanci tada bila dramatična, ilustrira i članak iz *Hrvatskog lista*, pod naslovom „Žalosna Badnja noć u Brođancima. Pokušaj umorstva dvojice katoličkih svećenika, za vrijeme Badnje večere.“. Ondje se iznose okolnosti dvostrukog pokušaja ubojstva dvojice katoličkih svećenika, Milfajta i Josipa Šokičića,⁴⁸ tijekom jedne večeri za vrijeme njihova boravka u prostorijama župnog ureda u Brođancima. Kao mogući atentatori apostrofiraju se habjanovački starokatolici, s obzirom na to da je Milfajt ranije toga dana primio prijeteće pismo koje je potpisao odbor starokatoličke crkve u Habjanovcima.⁴⁹ Svemu je očito prethodila Milfajtova

⁴² AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 302/1924 (25. studenoga 1924.)

⁴³ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 8282/1924 (2. prosinca 1924.); dopis je poslan Vijeću starokatoličke crkve u Habjanovcima, katoličkom župnom uredu u Brođancima, Biskupskom ordinarijatu u Đakovu, Općinskom poglavarstvu u Bizovcu i Općinskom poglavarstvu u Brođancima, Ivi Mataniću, kraljevskom kotarskom liječniku u Valpovu i Milanu Konakoviću, kraljevskom kotarskom predstojniku u Valpovu.

⁴⁴ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, AA, 387/1924 (10. prosinca 1924.)

⁴⁵ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 8232/1924 (14. prosinca 1924.)

⁴⁶ Misli se na Zakon o vjeroispovjednim odnosima (Interkonfesionalni zakon).

⁴⁷ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 338/1924 (27. prosinca 1924.)

⁴⁸ Josip Šokičić (1892. – 1945.), zaređen 1916., dugogodišnji kateheta u građanskoj školi u Osijeku, poginuo u savezničkom bombardiranju Osijeka 1945. Prema: Stanislav Šota, *Sudbina vjeronauka u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji od 1944. do 1960.* (Zagreb, 2011), 154.

⁴⁹ „Žalosna Badnja noć u Brođancima. Pokušaj umorstva dvojice katoličkih svećenika, za vrijeme Badnje večere.“, *Hrvatski list* (dalje: HL), 28. prosinca 1924.

najava da će u Habjanovcima održati polnoćku, što prethodno nije bio slučaj, prema priopćenju habjanovačkih starokatolika koje potpisuje predsjednik starokatoličkog župnog vijeća Bošnjak. Stoga su tu odluku protumačili kao provokaciju, iako su se na kraju ogradili od pokušaja ubojstva, deklarativno osudivši počinitelje.⁵⁰

Članak pod naslovom „Habjanovački starokatolici“, objavljivan u *Katoličkom listu* u nastavcima, Milfajtova je sinteza geneze starokatolicizma na području župe Brođanci te svih sporova koji su se do tada odvijali između habjanovačkih starokatolika i župnog ureda u Brođancima.⁵¹ Na taj je način Milfajt naposljetku očito želio upozoriti nešto širu javnost na pitanje habjanovačkih starokatolika. Prvi je članak objavljen 24. prosinca 1924., a posljednji 29. siječnja 1925. Prvu pojavu starokatoličkih agitacija na području Valpovštine Milfajt datira 17. rujna 1923., kada je Vidušić održao prvu javnu propovijed u Habjanovcima,⁵² dok prvu masovniju najavu istupanja Habjanovčana iz katoličke vjere datira 12. listopada 1924., kada su pred njega došli u Čengićevoj pratnji,⁵³ a u jednom od nastavaka članka iz svoje perspektive iznosi okolnosti pokušaja atentata na njega i Šokičića.⁵⁴

Savjetujući se prethodno s biskupom Akšamovićem,⁵⁵ Milfajt je kod kotarskoga poglavara u Valpovu inzistirao na neutemeljenosti zahtjeva starokatolika, pozivajući se na odluku Kraljevskog kotarskog suda u Osijeku od 27. listopada 1924.⁵⁶ Naime, unatoč sudskom pravorijeku i i globi koja je bila izrečena zbog ometanja posjeda katoličke župe u Brođancima, starokatolici su kod kotarskog poglavarstva i dalje tražili pravo na uporabu katoličke filijalne crkve, zvona i groblja u Habjanovcima, čemu se oštro suprotstavljao Milfajt, tražeći dodatno uporište u Zakonu o vjeroispovjednim odnosima iz 1906., u kojemu stoji: „S valjano obavljenim prelazom prestaju u napredak sva na vjerezakonskoj svezi osnovana prava i dužnosti onoga, koji je prešao, prema crkvi ili vjerezakonskoj zajednici kojoj je do tada pripadao.“⁵⁷

⁵⁰ „Atentat na župnika Milfajta u Brođancima. Saopćenje habjanovačkih starokatolika.“, *HL*, 31. prosinca 1924.

⁵¹ Antun Milfajt, „Habjanovački starokatolici“, *Katolički list* (dalje: *KL*), br. 52 i br. 53, 1924; br. 1 i br. 4, 1925.

⁵² Milfajt, „Habjanovački starokatolici“, *KL*, br. 52, 1924.

⁵³ Milfajt, „Habjanovački starokatolici“, *KL*, br. 53, 1924.

⁵⁴ Milfajt, „Habjanovački starokatolici“, *KL*, br. 1, 1925.

⁵⁵ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, AA, 24/1925 (26. siječnja 1925.)

⁵⁶ Vidi bilješku 34.

⁵⁷ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, AA, 24/1925 (30. siječnja 1925.)

Kotarski poglavar u Valpovu Jovan Korda⁵⁸ ipak je očito postupio u suprotnosti sa zakonom i sudskom praksom, jer je u veljači 1925. donio odluku kojom se brodanačka filijalna crkva sv. Filipa u Habjanovcima daje na zajedničku uporabu katolicima i starokatolicima, sa sljedećim obrazloženjem:

- „1. Što je filijalna crkva u Habjanovcima podignuta pre 1870. god. dakle pre nego se katolička crkva razdvojila u starokatoličku i rimokatoličku. Ovo je pravni osnov zahteva rimokatolika.
2. Što je starokatolička crkva po pretežnom mišljenju samo nova organizacija opšte katoličke crkve, a nikako nova crkva.
3. Što su obe crkve Kristove sa razlikama formalne prirode, te ne postoje opravdani razlozi usled kojih bi ova odluka izazvala povredu verskih osećaja i dogmi.
4. Što starokatolici nemaju u samome mestu niti okolici podesne bogomolje.
5. Što je na takav način rešila to pitanje državna vlast u drugim državama gdje obe ove crkve postoje.
6. Što je pretila opasnost da se spor proširi i da se predje sa zakonskog postupka na čine samovolje, pa je prema tome ova odluka čisto preventivnog karaktera.“⁵⁹

Starokatolici su nedugo zatim, 22. veljače 1925., u Habjanovcima održali glavnu godišnju skupštinu župljana, koju je predvodio predsjednik starokatoličkog župnog vijeća Bošnjak, o čemu je kratku crticu donio i zagrebački *Starokatolik*,⁶⁰ koji je redovito pratio događanja u Habjanovcima.⁶¹

Biskup Akšamović uputio je Milfajtu dva dopisa slična sadržaja, iz kojih je vidljivo da su starokatolici ponovno uzurpirali katoličku imovinu u Habjanovcima, ovaj put uz podršku kotarskoga poglavara. U prvome dopisu stoji: „Ne budu li Vam ključevi za 8 dana predani izvolite ovamo javiti pak će se Vašoj tužbi radi smetanja posjeda pridružiti takodjer biskupski Ordinarijat kao

⁵⁸ Jovan Korda, kotarski poglavar u Valpovu, kasniji osnivač Jugoslavenske radikalne zajednice na valpovačkom području i glavni provoditelj njezine politike nasilja. Iako stranka nije imala puno pristaša niti snažnu organizacijsku strukturu, njezini su članovi uglavnom bili državni namještenici, zaposleni u kotaru i općini. Prema: Suzana Leček, „Narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke i njegov kotar: djelovanje Stjepana Hefera na osječkom i valpovačkom području (1924. – 1941.)“, *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 202.

⁵⁹ „Suuporaba crkava“, *Starokatolik*, god. 1, br. 3, 1. ožujka 1925., 5-6.

⁶⁰ *Starokatolik*, mjesečnik koji je izlazio kao službeno glasilo Hrvatske starokatoličke crkve u Zagrebu od 1925.

⁶¹ „Naš pregled“, *Starokatolik*, god. 1, br. 3, 1. ožujka 1925., 8.

crkvena oblast u čiju se jurisdikciju bezobzirno presiže“,⁶² dok u drugome biskup traži informacije o koracima koji su poduzeti u međuvremenu: „Izvijestite odmah amo, da li su se sektarci u Habjanovcima prošle nedjelje poslušili ovlasti, koja im je dana po sreskom poglavaru te da li su u habjanovačkoj crkvi vršili svoje bogoslužje.“⁶³ Konačno, rješenje Katoličkog odjeljenja Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju u potpunosti je išlo u prilog Milfajtu, zato što je njime poništena odluka kotarskog poglavara u Valpovu. O tome je Akšamović obavijestio Milfajta, napominjući da preko kotarskog poglavara zatraži povrat otuđenih ključeva filijalne crkve u Habjanovcima, koji su se nalazili u posjedu lokalnih starokatolika.⁶⁴

Međutim, Milfajtovo inzistiranje kod kotarskoga poglavara nije urodilo plodom. On je pak odgovornost prebacivao na žandarmerijsku postaju u Bizovcu, upućujući Milfajta na tu adresu te upozoravajući da će zbog njegova klevetanja biti „primoran u zaštitu ugleda vlasti uzeti drugi stav i provesti zakonske mere protiv klevetnika vlasti“.⁶⁵ Prijetnja kotarskog poglavara pokazala se ozbiljnom, kao i Milfajtova ustrajnost te beskompromisnost u odabiru riječi, pa se njihov nesporazum okončao presudom od osam dana zatvora za Milfajta.⁶⁶ U dopisu Akšamoviću Milfajt obrazlaže da je do takvoga scenarija došlo zbog njegove usporedbe odnosa vlasti prema katolicima u Kraljevini SHS s onim iz osmanskih vremena: „Taj sam zločin počinio time, što sam mu pisao, da ovakovog nasilja nisu doživjeli katolici od turskih vremena, a isto sam mu javio, neka se ne nada, da će katolici ikada pristati na ovakova bezakonja.“⁶⁷

Zagrebački *Starokatolik*, pak, tendenciozno izvještava o prilikama u Habjanovcima, iznoseći da su „Habjanovčani i starokatolici i rimokatolici složni i zadovoljni, da rimski župnik iz Brodjanaca ne izazivlje smutnje i nemir“ te „da svi seljaci priznaju, da je to njihova zajednička crkva što su je sagradili njihovi djedovi, kad se rimski papa još nije bio proglasio „nepogrešivim““.⁶⁸ Štoviše, takve tvrdnje o harmoničnom odnosu i međusobnoj toleranciji katolika i starokatolika u Habjanovcima nešto kasnije iste godine pobija i starokatolički biskup Kalogjera riječima: „Opazio sam velikom žalošću da u Vašem

⁶² AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, AA, 18/1925 (9. veljače 1925.)

⁶³ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, AA, 24/1925 (19. veljače 1925.)

⁶⁴ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, AA, 48/1925 (26. veljače 1925.)

⁶⁵ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 122/1925 (27. veljače 1925.)

⁶⁶ Po svemu sudeći, ova presuda nije izvršena, no nije poznato na koji način i na kojoj je instanci okončana.

⁶⁷ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 133/1925 (30. ožujka 1925.)

⁶⁸ „Naš pregled“, *Starokatolik*, god. 1, br. 4, 1. travnja 1925., 7.

mjestu vlada nesnošljivost i nemir između Vas i pristaša latinske Crkve“, i to baš na stranicama *Starokatolika*.⁶⁹

Biskup Akšamović mnogo se puta osobno zauzimao za uređivanje prilika na području župe Brođanci pa je stoga za uskršno vrijeme osigurao dolazak svećenika Šokičića, koji je bio određen za liturgijsku pripomoć u Habjanovcima u uskršno vrijeme. Biskupova intervencija kod kotarskog poglavara također je urodila plodom pa je tako za Habjanovce osigurana oružnička patrola za 5., 10., 11. i 12. travnja „kao garancija za potpunu slobodu rimokatolika u vršenju vjerskih čina i za spriječenje po starokatolicima zasnovane upotrebe habjanovačke crkve“. ⁷⁰ Akšamović je od Milfajta tražio i ekspijaciju⁷¹ crkve, no upozorio je da prigodni govor pritom ne bude suviše izazovan, odnosno mogući poticaj za produbljivanje sukoba, a istaknuo je „da je sreski poglavar izdao riješenje, kojim se starokatolicima upotreba crkve zabranjuje, a ujedno je dobio instrukcije, da prekršitelje kazni globom i zatvorom“. ⁷²

Osječki svjetovni tisak o starokatolicima u Habjanovcima

Razvoj starokatoličkog pokreta u Kraljevini SHS sa simpatijama je promatran iz krugova Narodne radikalne stranke pa je tako u njihovom lokalnom dnevnom listu *Straža*⁷³ objavljen članak u kojem se autor pozitivno izražava o čitavom pokretu, posebno ističući habjanovački slučaj i Čengićevo djelovanje te izražavajući žestoke protukatoličke i proturimske stavove u pokušajima denuncijacije Svete Stolice. Autor u tekstu svoje poruke višestruko adresira prema hrvatskoj inteligenciji, čiji politički kapital i utjecaj očito smatra znatnim, pa tako Habjanovce predstavlja kao moguću paradigmu za budućnost razvoja starokatoličkog pokreta među Hrvatima, zaključujući da bi njegov razvoj u konačnici doveo do „potpunog verskog oslobođenja i nezavisnosti“ hrvatskoga naroda te njegova „duševnog ujedinjenja“ sa srpskim narodom. Također, ističe „valjanog rodoljuba i agilnog pobornika za versko otcepljenje Hrvata od Rima, g. A. Čengića“, ⁷⁴ koji mora da vodi tešku borbu sa susednim rimokatoličkim sveštenstvom, a kome nisu sklone baš ni vlasti, ma da je starokatolička

⁶⁹ Marko Kalogjera, „Vjernicima i prijateljima Hrvatske starokatoličke crkve u Habjanovcima“, *Starokatolik*, god. 1, br. 8, 31. kolovoza 1925., 3.

⁷⁰ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 470/1925 (3. travnja 1925.)

⁷¹ Ekspijacija označava oslobađanje od grijeha; u ovom slučaju odnosi se na crkveni prostor i oltar koji su neovlašteno koristili starokatolici.

⁷² AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 470/1925 (3. travnja 1925.)

⁷³ *Straža*, dnevni list koji je izlazio u Osijeku kao organ Narodne radikalne stranke 1919. – 1927. Vidi: Vinaj, „Građa“, 7-35.

⁷⁴ Očito je riječ o Grguru Čengiću, pa se ovdje radi o autorovu ili tiskarskom propustu.

crkva zakonom priznata u našoj državi“.⁷⁵ Međutim, takva je autorova teza ne-održiva, s obzirom na izraženu naklonost prema starokatolicima u postupanju kotarskoga poglavara u Valpovu u slučaju uzurpacije imovine župe Brođanci i samu činjenicu da Narodna radikalna stranka u tom trenutku sudjeluje u vlasti.

Na članak u *Straži* uslijedio je odgovor u osječkom *HL*-u, u kojem se autor, između ostaloga, osvrnuo upravo na nelogičnu tvrdnju iz *Straže* o ne-sklonosti lokalne vlasti prema djelovanju starokatoličkog župnika Čengića. Argumentirajući svoj stav putem članka u *HL*-u, autor je optuživao „da su baš *Stražini* ljudi oko sreske i oblasne vlasti, sigurno ne bez „uputstva“ odozgo, legitimirale uzurpaciju katoličke crkve u Habjanovcima kao nagradu pristalicama starokatoličke hrvatske crkve u Habjanovcima, zato, što su kod zadnjih izbora glasovali za narodnu radikalnu stranku“.⁷⁶ U *Straži* je polemika nastavljena odgovorom na članak u *HL*-u, no autor se ondje pozabavio općim prigovorima ustroju i hijerarhiji Katoličke crkve te njezinim međunarodnim odnosima, a referencu na habjanovački slučaj toga je puta izostavio.⁷⁷

U sudskim sporovima sa starokatolicima, koji su se odvijali pred Kraljevskim kotarskim sudom u Osijeku, župnik Milfajt koristio je usluge odvjetnika Belića, koji je tako zastupao katolički župni ured u Brođancima. Belića je u slučaju odsutnosti zamjenjivao Firinger,⁷⁸ što se dogodilo u sporu protiv Nikole Novoselića i Antuna Takača, na ročištu 11. svibnja 1925. U takvim situacijama Belić bi pravovremeno obavještavao Milfajta, koji je odmah potom stupao u komunikaciju s Firingerom.⁷⁹

Jačanjem starokatoličkog pokreta u Habjanovcima jačao je i utjecaj habjanovačkih starokatolika unutar hijerarhijske strukture Hrvatske starokatoličke crkve, pa je tako njihov župnik Čengić u svibnju 1925. izabran za izvanrednog člana njezina Sinodalnog vijeća.⁸⁰

Konačna odluka Ministarstva vjera u predmetu zajedničke uporabe crkve u Habjanovcima ipak je bila povoljna po župni ured u Brođancima i dugotrajne napore župnika Milfajta. Kotarski poglavar u Valpovu o tome je dopisom obavijestio Milfajta 24. kolovoza 1925., a u odluci je stajalo „da je izdano već naređenje opć. bilježniku u Bizovcu da ključeve crkve preda g. Milfajtu“, te

⁷⁵ P. LJ., „Jedan značajan pokret među Hrvatima“, *Straža*, 24. travnja 1925., br. 51.

⁷⁶ A. S., „Režimska štampa protiv katoličke crkve“, *HL*, 9. svibnja 1925., br. 97.

⁷⁷ P. Ljubić, „Režimska štampa protiv katoličke crkve...“, *Straža*, 15. svibnja 1925., br. 54.

⁷⁸ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 112/1925 (15. svibnja 1925.)

⁷⁹ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 104/1925 (22. svibnja 1925.)

⁸⁰ *Starokatolik*, god. 1, br. 5, 30. svibnja 1925., 3.

da se starokatolicima „svaka dalnja upotreba filijalne seoske crkve najstrožije zabranjuje pod pretnjom kaznenih posledica za krivca“.⁸¹

Ta je odluka stigla upravo u trenutku dok su starokatolici organizirali veliku proslavu crkvenoga goda u Habjanovcima, koja se održavala tijekom 23. i 24. kolovoza 1925. Prema izvještaju koji je prenio *Slobodni reporter*,⁸² njezinom je središnjem dijelu, na spomendan sv. Bartola,⁸³ prisustvovao i starokatolički biskup Kalogjera. Isti izvor navodi da je tada pod pritiskom starokatoličkoga župnika Čengića, viđenijih mještana Habjanovaca i nekih osječkih Srba, koji su odlučili podržati proslavu, veliki župan Ljudevit Gaj⁸⁴ odlučio otvoriti do tada zatvorenu crkvu u Habjanovcima i prepustiti je starokatolicima na uporabu za bogoslužje. U tu je svrhu kotarski poglavar iz Valpova uručio njezine ključeve habjanovačkim starokatolicima te naložio oružništvu da Milfajtu uskrati mogućnost bilo kakve službe u vrijeme starokatoličke proslave.⁸⁵ Biskupa Kalogjeru u Habjanovcima je dočekaio srpsko-pravoslavni paroh iz Budimaca, Marko Kirić, što svjedoči o harmoničnim odnosima između dviju vjerskih zajednica, a uz prisutnost skupine osječkih Srba na proslavi, afirmativne članke u osječkoj radikalnoj *Straži* te odluke lokalne vlasti kojima se podržavala uzurpacija imovine katoličke župe Brođanci, dodatno ide u prilog tezi da su starokatolici imali koordiniranu podršku Srpske pravoslavne crkve i središnje vlasti na čelu s Narodnom radikalnom strankom.

O proslavi crkvenoga goda u Habjanovcima opsežan je članak donijela i radikalna *Straža*, posebno ističući govor Mladena Sabljakovića,⁸⁶ potpredsjednika oblasnog odbora Udruženja srpskih četnika⁸⁷ iz Osijeka, „koji je izneo historijat borbe srpsko-pravoslavne crkve za otepljenje od grčko-

⁸¹ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 5879/1925 (24. kolovoza 1925.)

⁸² *Slobodni reporter*, tjednik koji je s prekidima i pod raznim nazivima izlazio u Osijeku. Pod nazivom *Slobodni reporter* pojavljivao se 1923. – 1928. Vidi: Vinaj, „Građa“, 7-35.

⁸³ Spomendan sv. Bartola obilježava se 24. kolovoza.

⁸⁴ Ljudevit Gaj, veliki župan Osječke oblasti (1925. – 1927.).

⁸⁵ Očevidac, „Naši dopisi. Crkveni god u Habjanovcima.“, *Slobodni reporter*, 29. kolovoza 1925., br. 27.

⁸⁶ U *Slobodnom reporteru* njegovo se prezime navodi kao Srbljanović, no prema Zdravku Dizdaru, ispravno je Sabljaković. Vidi: Zdravko Dizdar, „Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području grada i kotara Osijek u monarhističkoj Jugoslaviji (1918.-1941.) (prvi dio)“, *Scrinia Slavonica* 5 (2005), 225.

⁸⁷ Udruženje srpskih četnika Petar Mrkonjić za Kralja i Otadžbinu, osnovano 1924. Između 1927. i 1928. njime rukovodi Puniša Račić, a uvođenjem šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra 1929. organizacija se ukida, dok većina članstva prelazi u Udruženje četnika za slobodu i čast otadžbine, koje nastavlja djelovati. Na osječkom području mjesni odbori Udruženja osnivaju se tijekom 1924. Predsjednik osječkog četničkog odbora tada je bio Milutin Pevčević, a potpredsjednik Mladen Sabljaković. Organizacija od 1924. u Osijeku izdaje *Glas srpskih četnika*. Vidi: Dizdar, „Osnivanje i djelatnost“, 223-228.

istočne, navodeći, da je u ono vreme mnogo se teže bilo boriti, a danas, da je mnogo lakše braći Hrvatima boriti se u svojoj rođenoj domovini i da će tu njihovu borbu u svako doba potpomoći i svesni Srbi“.⁸⁸

Naposljetku, sam se biskup Kalogjera kao sudionik i očevidac čitavog događaja u *Starokatoliku* osvrnuo na zbivanja tijekom proslave starokatoličkog crkvenog goda u Habjanovcima. Uz uobičajenu dozu oštire kritike prema Katoličkoj crkvi, posebice njezinu lokalnom eksponentu u vidu župnika Milfajta, te manipulativno pozivanje na teološku misao biskupa Strossmayera kao preteču Hrvatske starokatoličke crkve, Kalogjera na koncu posebno ističe prijatelje „osobito iz četničkog udruženja, koji nijesu svi vjernici naše hrvatske starokatoličke Crkve, već ima članova i pravoslavne i rimokatoličke crkve, ali su uz Vas, i bratski Vas pomažu“, što još jednom jasno ukazuje na vezu između razvoja starokatoličkog pokreta i udruženja koja su baštinila službenu državnu ideologiju ili velikosrpski program.⁸⁹ Uz biskupovo očitovanje, u istom broju *Starokatolika* donesen je i urednički izvještaj o proslavi u Habjanovcima.⁹⁰

Kotarski poglavar Korda nakon odluke Ministarstva vjera stigao je u Habjanovce da na licu mjesta okonča spor između katolika i starokatolika glede uporabe filijalne crkve, o čemu je sastavljen zapisnik, potpisan od strane Korde, župnika Milfajta, župnika Čengića i predsjednika starokatoličkog župnog vijeća Bošnjaka. U zapisniku je pobrojano deset crkvenih stvari koje su se nalazile u inventaru, ali ne i u prostoru crkve, te pet crkvenih stvari koje se nisu nalazile u inventaru, ali su bile u prostoru crkve. Za prvih se deset stvari ispostavilo da su u Čengićevo posjedu, no on se opravdavao da ih ne može „momentalno odmah predati, pošto su mu za vršenje službe potrebne jer drugih neima“. Drugih pet stvari nabavili su i o svom trošku u crkvu pohranili starokatolici, te su tražili da ondje i ostanu, no župnik Milfajt inzistirao je da se uklone, odlučivši da će se o tome konzultirati i s višom duhovnom vlasti, odnosno đakovačkim biskupom. Naposljetku, Korda je odredio da se Čengiću i Bošnjaku „zabranjuje svaka upotreba filijalne crkve pod pretnjom najstrožijih kaznenih posledica“.⁹¹ O tijeku tih događanja moglo se nešto više pročitati i na stranicama *Slobodnog reportera*, doduše iz kuta nekog od habjanovačkih starokatolika, a u tekstu se nastojalo što više ocrniti Milfajta, posebice njegovo inzistiranje da se starokatoličke stvari koje ne pripadaju crkvenom inventaru uklone iz habjanovačke crkve.⁹²

⁸⁸ „Proslava crkvenog goda hrvatske starokatoličke župe u Habjanovcima“, *Straza*, 5. rujna 1925., br. 70.

⁸⁹ Kalogjera, „Vjernicima i prijateljima“, 3.

⁹⁰ „Naš pregled“, *Starokatolik*, god. 1, br. 8, 31. kolovoza 1925., 6.

⁹¹ AŽB, Habjanovci spor glede filijalne crkve (zapisnik) (7. rujna 1925.).

⁹² Katolik, „Iz pokrajine. I opet svadja zbog crkve!“, *Slobodni reporter*, 3. listopada 1925., br. 32, 12.

Prema smanjenju intenziteta sukoba

Milfajt se zaista obratio Akšamoviću, kako je i najavio, a biskup mu je prenio da se po pitanju povrata inventarnih stvari iz habjanovačke crkve te odstranjenja starokatoličke imovine iz crkvenoga prostora obratio velikom županu u Osijeku, čije je uređivanje valjalo pričekati.⁹³ Akšamovićeva je intervencija uspjela, s obzirom na to da je odluka velikog župana na koncu bila povoljna po župni ured u Brođancima, a podrazumijevala je uklanjanje predmeta koje su starokatolici neovlašteno unijeli u habjanovačku crkvu, kao i povrat imovine koju je Čengiđ iz crkve iznio. Predviđeno je da sve skupa bude provedeno u djelo 3. prosinca 1925., uz prisutnost kotarskog poglavara.⁹⁴

Tim je činom zapravo došlo do svršetka intenzivne borbe habjanovačkih starokatolika za uzurpaciju imovine župe Brođanci, odnosno uporabu filijalne crkve sv. Filipa za bogoslužje, dok su se nesporazumi i incidenti u smanjenom intenzitetu nastavili i u kasnijem razdoblju. Smanjenje tih napetosti može se iščitati iz Akšamovićeva dopisa Milfajtu u kojem se zahtijeva uvođenje redovite liturgijske službe u Habjanovcima, onako „kako je to na temelju kano-ničke vizite i običajne navade bilo prije nego je spor nastao“. Biskup shvaća osjetljivost situacije pa uz to od Milfajta traži izvještaj „o raspoloženju u selu“, te diplomatsku mudrost i blagost u istupima.⁹⁵ Akšamović 1925. nije odlučio poslati pomoćnoga svećenika koji bi održao bogoslužje na Božić, jer „filijalci iz Habjanovaca ne forsiraju održavanje službe Božje“, no i dalje je oprezan pa upozorava da „nije posve sigurno, da starokatolici ne bi smetali obdržavanje službe Božje na Božić“ u Habjanovcima.⁹⁶

Do novog nesporazuma između katolika i starokatolika došlo je 1927., a uzrokom je bila odluka velikog župana Osječke oblasti da se u državnoj osnovnoj školi u Habjanovcima dozvoli starokatolička vjeronaučna obuka školske djece, i to na način „da se održava istovremeno sa vjeronaučnom obukom mladeži rimokatoličke vjeroispovjesti odvojeno u sobama zgrade tamošnje državne osnovne škole“. ⁹⁷ Na tu je odluku Milfajt odlučio uložiti prigovor, koji nije urodio plodom, o čemu je obaviješten od strane kotarskog poglavara, uz objašnjenje „da je tom odlukom izdana dozvola za obučavanje samo onih polaznika drž. osnovne škole u Habjanovcima, koji prema postojećim propi-

⁹³ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, AA, 48/1925 (7. listopada 1925.)

⁹⁴ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, AA, 48/1925 (25. studenoga 1925.)

⁹⁵ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, AA, 48/1925 (21. prosinca 1925.)

⁹⁶ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 1690/1925 (16. prosinca 1925.)

⁹⁷ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 5149/1927 (4. travnja 1927.)

sima u smislu interkonfessionalnog zakona spadaju starokatoličkoj vjeroispovijesti, koja je priznata Ustavom kraljevine S. H. S.⁹⁸

Iste godine započela je izgradnja nove starokatoličke crkve, na zemljištu tik uz postojeću filijalnu crkvu sv. Filipa u Habjanovcima. Kada su temelji udareni, Akšamović je bio ogorčen tom pojavom, procjenjujući da ga je Milfajt o tome prekasno izvijestio i da se teško može pravno djelovati po tom pitanju. Stoga je Milfajtu izdao ozbiljno upozorenje i ukor, a prijetio je i njegovim uklanjanjem sa župe, ukoliko ubuduće ne bude pravodobno obaviješten o djelovanju starokatolika na području Habjanovaca. Biskup je dopis zaključio sljedećim riječima: „Ne budete li u tom pogledu postigli uspješnog rezultata, biti će protiv Vas provedena disciplinska istraga radi propusta pravovremenog priopćenja“.⁹⁹

Starokatolički se biskup Kalogjera, pak, u *Starokatoliku* osvrnuo na zalaganje habjanovačkih i stenjevačkih starokatolika po pitanju izgradnje crkava, čestitajući im na poduhvatu. Osvrćući se na habjanovački slučaj, istaknuo je „orijašku trogodišnju borbu sa moćnim protivnikom“, očito misleći na Katoličku crkvu i župni ured u Brođancima, s Milfajtom na čelu.¹⁰⁰ Blagoslov nove starokatoličke crkve u Habjanovcima predviđen je za dan. sv. Bartola.¹⁰¹

Krajem 1927., na inicijativu predsjednika starokatoličkog župnog vijeća Bošnjaka, ponovno je aktualizirano pitanje pokapanja starokatolika u Habjanovcima. Kotarski poglavar donio je odluku o uporabi katoličkog groblja „sa južne strane u širini od 6 metara“, te da taj prostor „mora biti ograđen i mora imati poseban ulaz“.¹⁰² Trakavica oko uređenja starokatoličkog groblja nastavila se i u 1928., zato što je starokatoličko župno vijeće od kotarskog poglavara u Valpovu tražilo preispitivanje navedene odluke, no osječki veliki župan samo je potvrdio odluku kotarskog poglavara.¹⁰³

Prema podatcima iz katoličkih izvora, do kraja 1927. na području Habjanovaca prešle su 333 osobe na starokatoličanstvo, dok ih se u krilo Katoličke crkve vratilo 86, a 10 ih je u međuvremenu umrlo te ih je 4 odselilo. Prema tome, krajem 1927. bilo je 233 starokatolika u Habjanovcima. Prema istom izvoru, u raznim urbanijim sredinama Đakovačke biskupije nalazilo se još 80

⁹⁸ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 6886/1927 (30. travnja 1927.)

⁹⁹ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, AA, 143/1927 (19. svibnja 1927.)

¹⁰⁰ Marko Kalogjera, „Vjernicima Hrvatske Starokatoličke Crkve u Stenjevcu kod Zagreba i u Habjanovcima kod Osijeka“, *Starokatolik*, god. 3, br. 7, 30. srpnja 1927., 2.

¹⁰¹ „Naš pregled“, *Starokatolik*, god. 3, br. 7, 30. srpnja 1927., 7.

¹⁰² AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 7688/1927 (9. prosinca 1927.)

¹⁰³ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 7010/1928 (10. rujna 1928.)

starokatolika, tako da se zapravo jedino njihovo snažnije uporište pod upravom đakovačkog biskupa nalazilo u sklopu AASSB-a, u Habjanovcima.¹⁰⁴

Na saboru Hrvatske starokatoličke crkve održanom 23. listopada 1928. otvorilo se pitanje smjene biskupa Kalogjere, a kao predstavnici habjanovačkih starokatolika u njegovom su radu i odlukama sudjelovali Antun Bošnjak, Vinko Bošnjak i Vlado Novoselić. Bošnjak je referirao „da nakon svih ovih optužba (...) uvidja, da je g. Kalogjera došao (...) da se osigura materijalno, ali ideala nije imao, već je škodio ugledu crkve“, pa stoga treba „da se svrgne“.¹⁰⁵ Ipak, Kalogjera je preživo taj pokušaj smjene te i dalje ostao na biskupskom položaju unutar Hrvatske starokatoličke crkve, pa je tako predsjedavao sljedećom sinodom Hrvatske starokatoličke crkve u Zagrebu, održanom 20. svibnja 1929. Na njoj su se, kao izaslanici habjanovačkih starokatolika, trebali naći Antun Bošnjak i Matija Kaluđer te župnik Čengić, no oni su napustili sinodu.¹⁰⁶ Međutim, dobar dio starokatoličkog klera te predstavnika župa tu je sinodu smatrao krnjom, a biskupa Kalogjeru nezakonitim, argumentirajući u svojoj izjavi da na sinodi nije bilo upravnog vijeća, „bez kojega po starokatoličkim Ustavima, ne može ni jedna starokatolička nacionalna crkva ni jednoga časa postojati“. U konačnici, izjavljuju „da Hrvatska Starokatolička Crkva nema i neće nikada imati nikakove zajednice sa svrgnutim biskupom Markom Kalogjerom, te zato potpisani delegati gore navedenih župskih organizacija u zajednici sa dušobrižnim svećenstvom osnivaju posebnu biskupiju Hrvatske Starokatoličke Crkve sa sinodalnim Vijećem iz 1924. i Upraviteljem biskupije gosp. Ivanom K. Cerovskim sa sjedištem u Zagrebu, o čemu će odmah biti obaviještene državne nadležne vlasti radi priznanja i nesmetanog crkvenog javnopravnog djelovanja“.¹⁰⁷ Među potpisnicima te izjave našli su se habjanovački starokatolički župnik Čengić te župni delegati Bošnjak i Kaluđer. Tako je ipak došlo do određenog raskola unutar Hrvatske starokatoličke crkve, no biskup Kalogjera na koncu je uspio zadržati poluge vlasti u svojim rukama, a sudeći po pisanju *Starokatolika*, habjanovački starokatolici dominantno su pristali uz njegovu struju.¹⁰⁸ Usprkos tome, delegati iz Habjanovaca na sljedećoj sinodi 15. lipnja 1930. nisu imali prava glasa, kao ni njihov župnik Čengić.¹⁰⁹

¹⁰⁴ *KL*, br. 2, 1928., 15.

¹⁰⁵ „Sabor Hrvatske Starokatoličke Crkve, održan dne 23. oktobra 1928.“, *Starokatolik*, god. 4, br. 12, 15. studenoga 1928., 81-82.

¹⁰⁶ „Zapisnik Sinode Hrvatske Starokatoličke Crkve na 20. svibnja 1929.“, *Starokatolik*, god. 5, br. 5, 31. svibnja 1929., 4-6.

¹⁰⁷ „Izjava predstavnika Crkve“, *Hrvatski Starokatolik*, god. 5, br. 5, 7. srpnja 1929., 24-25.

¹⁰⁸ *Starokatolik*, 31. srpnja 1929., god. 5, br. 7, 8.

¹⁰⁹ „Zapisnik Sinode Hrvatske Starokatoličke Crkve u Zagrebu na dan 15. lipnja 1930. godine“, *Starokatolik*, god. 6, br. 6, 30. lipnja 1930., 7.

U međuvremenu, uređenje starokatoličkog groblja u Habjanovcima i dalje je ostalo predmetom spora pa su tijekom 1929. od strane kotarskog poglavara na licu mjesta zakazivani očevidi tijekom kojih se nastojao postići određen konsenzus između zainteresiranih strana, katoličkog župnog ureda u Brođancima i starokatoličkog župnog ureda u Habjanovcima. Po običaju, stvari nisu tekle glatko, pa je kotarski poglavar izlazio na teren, prvi put 12. siječnja 1929.,¹¹⁰ kada se činilo da je sporazum postignut. Tada je došlo i do preciznog mjerenja površinskoga dijela parcele pripadajućeg starokatoličkog groblja, obavljenog od strane općinskog poglavarstva u Bizovcu, o čemu je obaviješten župnik Milfajt.¹¹¹ Ipak, kotarski poglavar morao je ponovno na teren 30. rujna 1929.,¹¹² na osnovi Milfajtove pritužbe da se starokatolici ne drže prethodno postignute nagodbe. Naposljetku, kotarski poglavar krivom je proglasio zemljišnu zajednicu u Habjanovcima, koja se „obvezala, da će postaviti ogradu i kapiju koja će dijeliti starokat. groblje od rimokatoličkog te što je tu ogradu postavila na mjestu koje ne odgovara duhu sklopljene nagodbe 12./I. tg. već se istoj protivi, jer se je povjerenstvo ustanovilo da se postavljenom ogradom na cijelom potezu prešlo nagodom doznačenu širinu od 8 metara“.¹¹³ Na taj je način katolički župni ured u Brođancima dobio zadovoljštinu za svoju pritužbu.

Slabljenje starokatoličkog pokreta u Habjanovcima

Okončanjem nesuglasica oko groblja definitivno su razriješeni ključni sporovi između katolika i starokatolika na prostoru župe Brođanci, no manjih sporadičnih nesporazuma bilo je i kasnije pa je lokalna vlast morala intervenirati. To je, primjerice, vidljivo u slučaju vjerskog prijelaza Habjanovčanke Cece Rešetar, koja je 1930. izrazila želju za prijelazom na starokatoličku vjeru. U zapisniku koji je sastavljen kod kotarskoga poglavara u Valpovu, ona izjavljuje da joj župnik Milfajt „nije htio izdati traženu otpusnicu (...), a niti krsnog lista“.¹¹⁴

Konačno, uzimajući u obzir Milfajtovo¹¹⁵ pismo brođanačkom župniku iz 1940., čini se da je već pred Drugi svjetski rat starokatolički pokret u Habja-

¹¹⁰ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 145/1929 (8. siječnja 1929.)

¹¹¹ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 1674/1929 (27. travnja 1929.)

¹¹² AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 662/1929 (24. rujna 1929.)

¹¹³ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 7590/1929 (24. listopada 1929.)

¹¹⁴ AŽB, Zapisnik spisan u uredu sreskog načelstva u Valpovu (25. listopada 1930.)

¹¹⁵ Milfajt u to vrijeme obavlja dužnost župnika u Podravskim Podgajcima.

novcima doživljavao stagnaciju, jer je navedeno nekoliko neovisnih slučajeva istupanja pojedinaca iz starokatoličke i povrata na katoličku vjeru.¹¹⁶

Na primjeru Habjanovaca uočljiv je razrađen metodološki rukopis pokušaja instrumentalizacije starokatoličkog pokreta i HSC-a od strane Karađorđevića i kraljevske vlade u Beogradu, u svrhu slabljenja vjerske homogenosti Hrvata, što se očitovalo djelovanjem i pristranim pozicioniranjem lokalnih organa središnje vlasti u sporovima koji su se ticali odnosa između Katoličke crkve i starokatolika. Međutim, starokatolički pokret dugoročno se i na mikro-primjeru Habjanovaca pokazao neuspješnim instrumentom provođenja takve politike.

¹¹⁶ AŽB, Starokatolički pokret u Habjanovcima u dokumentima, 153/1940 (19. kolovoza 1940.)

Summary

THE OLD CATHOLIC MOVEMENT IN HABJANOVCI BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The Old Catholic movement in Habjanovci, in the area of the parish of Brođanci, appeared as the result of the emergence and strengthening of the influence of the Croatian Old Catholic Church, established and legalized in 1923, while the Church itself was a result of the development of the reform movement of a part of the lower Catholic clergy in the territory of Croatia known as the "Yellow Movement". In the territory of Habjanovci intense Old Catholic agitations occurred during the 1920s, and their endeavours at religious conversion, the implementation, occupancy and restructuring of Catholic properties such as the succursal church and the cemetery, encountered fierce resistance from Antun Milfajt, the priest of Brođanci. The Old Catholic activism in Habjanovci in its entirety reduced to anti-Catholic propaganda of indigenous and non-indigenous agitators with the objective of gaining a greater degree of confidence of the population that would make it easier to achieve strategic objectives and to gain positions of power at the local level. Local authorities of the central government tacitly supported them or assisted to some extent by causing delays or making legal illogical or unsubstantiated decisions; ultimately it turned out that in most of the issues the priest Milfajt was on solid ground and the Old Catholic agitations gradually decreased, partly due to his persistent legal struggle. The dynamics of the relations between the Catholics and Old Catholics in the territory of Habjanovci decreased as early as the 1930s and just before World War II it continued to cease, particularly after the priest Milfajt left Brođance in 1936. During this entire period of activism, the Old Catholic parish of Habjanovci was part of the hierarchy of the Croatian Old Catholic Church, and its representatives took part in the work of Church bodies and the Parliament.

Keywords: Old Catholic Church, Habjanovci, Antun Milfajt, Catholic Church, Brođanci

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt autora:

Dr. sc. Domagoj Tomas, Odjel za kulturologiju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Trg Svetog Trojstva 3, Osijek
e-mail: domagoj.tomas@gmail.com